

שני תלמידי חכמים היו בעירנו...

מיכאל ריגלר

שני תלמידי חכמים היו בעירנו...

ר' אברהם מוכר ירקות ור' אברהם עשרים וארבע - מי היו הדמויות הללו?

רבות נכתב על שמות משפחה יהודיים.¹ בעבר ליהודים לא היו שמות משפחה, היו קוראים "יצחק בן אברהם" וכדומה. רוב שמות המשפחה היהודיים הופיעו לפני כ-150-300 שנה. בדרך כלל נתנו שם משפחה לפי ראש המשפחה, לדוגמה עם הסב או האב הם אנשים בשם הפרטי "אברהם" אז שם המשפחה הוא-"אברהמוב" או משתנה ל"אברמוב" ו"אברמיץ" ו"אברמסון", וכדומה. השם "אליזרוב" נגזר מהשם "אלעזר" או "אליעזר". יהודים נקראו גם על שם מקום מגוריהם, כגון: לונדון, פרנקפורט, טומשוב וכד', משפחות נקראו על עיסוקיהם: נגר, שוחט, חיט, או על שם שלטים שהיו מוצבים בשערי בתיהם: שוורץ (שחור), גלב (צהוב), ווייס (לבן) וכדומה.

בדברינו במאמר זה נדון בשני שמות משפחה יוצאי דופן, שתועדו במקורות ספרותיים-יהודיים.

א

בספר המונומנטלי "שם הגדולים" מאת הרב חיים יוסף דוד אזולאי (תפ"ו-תקס"ו) (1724-1806) החיד"א, מובא בערך "מערכת הגדולים" סי' ט"ו² התיאור הבא בערך: "ר' אברהם מוכר ירקות".

"שמעתי מרב אחד זקן שקיבל, כי בימי מהרש"ל (=רבי שלמה לוריא, ה'ר"ע-ה'של"ד (1510? 1574-) תחת בית מדרשו היתה חנות לאיש אחד שהיה מוכר ירקות ושם היה ישן בחנות וקורין לו ר' אברהם מוכר ירקות, והיה צנוע ודבר אין לו עם אדם. ולילה אחד קם מהרש"ל ושמע שר' אברהם היה לומד סוגיא עמוקה מאד ומפרשה פירוש

1. נביא כאן רשימה קצרה. שטאל, אברהם. מוצא השמות: מקורותיהם וגלגוליהם של השמות שלנו. ארו יהודה תשס"ה. Cohn, R.T. Yiddish given names: a lexicon. Lanham, Md, 2008. Singerman R. Jewish given names and family names: a new bibliography, Leiden 2001. Guggenheimer, H W. Jewish family names and their origin: an entymological dictionary. Hobken, NY, 1992. Tager M A, Dictionary of Sephardic given names, New Haven, CT, 2015 (בספרייה הלאומית, באולם הקריאה למדעי יהדות מוצב מדור העוסק בנושא זה, סימנו: אג)

2. במהודרת בני-ברק תשנ"ב, סי' ע"ו. ערך קצר עליו, ראו: הלפרין, רפאל, אטלס עץ-חיים, תל-אביב תשמ"א (אחרונים א') כר' 6 ע' 127.

רחב והיה נותן דעתו לכל דבריו. ושלה אחריו ושאל לו שאלה עמוקה בש"ס והוא השיב כי הוא ע"ה [עם הארץ] ולא ידע מאי קאמרי רבנן ועל ידי הפצרות וגזרות פתח פיו והאירו דבריו בחכמה ובקיאות הפלא ופלא. ונתחנן לו [המהרש"ל] שיהיה בסוד ולא יודיע הדבר ונמשך כמה זמן שהמהרש"ל מפלפל עמו והיה מוצא קורת רוח שהוא גברא רבה. וכשנתבקש בישיבה של מעלה המהרש"ל צוה לקהל שיקחו לרב, לר' אברהם מוכר ירקות כי אין כמוהו, ואח"כ בהפצרות ותנאים רבים נתקיימה צוואת הרב ז"ל. ומי שיש לב, יקח מוסר השכל עד כמה הוא גדר תורה לשמה ואת צנועים חכמה והתורה מכרות עליו, ירום ונשא וגבה. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים".

זו הידיעה בשלמותה, כפי שרשם החיד"א בחיבורו³. האם לר' אברהם לא היה שם משפחה אלא כינוי בלבד? האם הפרטים הנ"ל מאפשרים זיהוי יותר משמעותי של החכם ר' אברהם? לאור דבריו של החיד"א, התרחש כל המעשה בעירו של המהרש"ל, דהיינו בעיר לובלין (אליה הגיע המהרש"ל לאחר ששימש כרב בערים אחרות בפולין) שבה כיהן כראש ישיבה. על סיפור מעשה זה יצאו עוררים, מכיוון ששנות פעילותו של ר' אברהם מוכר ירקות אינן תואמות את שנות פעילותו של המהרש"ל בלובלין. בספר "לקורות היהודים בלובלין" מאת שלמה ברוך ניסענבוים⁴ לפי הערך: "הגאון מוהר"ר אברהם מוכר ירקות" נכתב, "מתולדתו של הגאון ר' אברהם נודע רק מה שמביא הרב החיד"א בספר "שם הגדולים" [ערך אברהם]: "שמענו מרב אחד זקן שקיבל כי בימי המהרש"ל ז"ל תחת בית מדרשו היה בעל חנות אחד... שהמהרש"ל מפלפל עמו, והיה מוצא קורת רוח שהוא גברא רבה... וכשנתבקש מהרש"ל ז"ל לישיבה של מעלה צוה לקהל שיקחו להם לרב את ר' אברהם מוכר ירקות כי אין כמותו ואחר כך בהפצרות ותנאים רבים נתקיימה צוואת הרב ז"ל... ור' אברהם לא ימנע טוב להולכים בתום, עכ"ל [עד כאן לשונו]...". לפי דעתו של מחבר הספר הנ"ל הגאון ר' אברהם הנזכר הוא מוהר"ר אברהם בר' אושעיה הנודע בעירנו בשם ר' אברהם קאשי... גם המקום אשר בו ישב במרתף בבית לא רחוק מבית הכנסת המהרש"ל. הדברים שמביא החיד"א תואמים בעיקרון את המקובל אצלנו, אולם דברי החיד"א צריכים עיון. הצעתו של המהרש"ל למנות את ר' אברהם לרב הקהילה במקומו היא לא אמת, כי הזמנים אשר בהם חיו הגאונים הנ"ל יכחישו אמיתת הדברים כי הגאון המהרש"ל ז"ל נפטר בשנת של"ד (1574) ואילו הגאון ר' אברהם מוכר ירקות נפטר בשנת ש"ג (1543) דהיינו שלושים ואחת שנים קודם להמרש"ל ז"ל. אפשר שרב אחר

3. מצאתי בגליון של "יומא דנשמתא", על אודות המהרש"ל יום דהילולא י"ב כסלו של"ד (1563) מובא העניין כפי שנדפס ב"שם הגדולים" של החיד"א. וכן ראו: וונדר, מאיר, אלף מרגליות, ירושלים תשנ"ג, ע' 261 (ושם הפניות ביבליוגרפיות).

4. מהדורה שנייה 1920.

שכיהן בלובלין הוא שהציע לקבל את ר' אברהם מוכר ירקות כרב העיר בשל גאונותו, אך לא המהרש"ל. לחיזוק דברינו אנו מביאים את הדברים החרותים על מצבתו של הרב אברהם מוכר ירקות:

**” עיני ירדו פלגי מים בהתקדרו בעבים בשמים
במות ר' אברהם ב"ר אושעי' ז"ל ש"ץ שהיתה
ביום ב' כ"ד סיון ובו ביום נטמן איש ישר והנאמן ג' ש' לפ"ק”⁵.**

העולה מהדברים הללו, שר' אברהם נושא היה בשם משפחה קאשי, ואכן מצאנו סיוע לכך בספר **”נצר משרשים; אוצר שושלות היוחסין...”** מאת דוד נחמן רוטנר,⁶ בספר זה מגולל המחבר את ייחוסן של משפחות רבנים, ובכלל זה מצאנו את אזכורו של הרב אברהם קאשי. וכך נזכר שם: **”ר' מאיר אשכנזי מדאנהויזן⁷ היה חתנו של רבי אברהם קאשי, זוגתו מרת חנה-חנהל'ה הייתה בתו של רבי אברהם קאשי - המזוהה עם רבי אברהם מוכר ירקות.”**

לר' אברהם היו עוד בנות, רבי משה נשא אף הוא אחת מבנותיו (ללא ציון שמות).⁸ במקור זה בעמוד ת"א⁹ מייחס את ר' אברהם לדור חמישי לר' משה חריף הזקן.¹⁰ רבי אברהם מלובלין היה גאון נסתר יש מכותבי תולדותיו הסבורים שבקשתו של מהרש"ל לא התממשה והוא לא שימש ברבנות.¹¹ כותבי תולדותיו מציינים, ששם משפחתו היה קאשי, וזאת בשל יחס מיוחד שנהגו בו. וכך מסופר: **”...בתחילת היום היו בני העיר [לובלין] סוגרים את חנויותיהם, בכדי שירכשו את מאכל 'הקאשע'¹² רק**

5. מקור כתובת המצבה היא מהספר הנ"ל, **”לקורות היהודים בלובלין”**, ע' 17, 42-44, 131.

6. מאנסי, תשס"ו.

7. לא הצלחתי לזהות מקום זה, שמא שיבוש הוא. מצאתי מקום בשם: גוצנהויזן (Gunzenhausen) ע"כ ראו: *Das Martyrologium des Nuernberger Memorbuches*, וכן *Germania Judaica*, vol.iii, p. 485 Berlin 1899, p. 82, 271, 281. יהודים חיו בקהילה עד המאה ה-20. וראו עוד פנקס הקהילות – גרמניה, ירושלים 1972, ע' 288-292. (ואולי הכוונה לישוב Gundesheim בנפת Wuertenberg בגרמניה).

8. דף שצ"ה (גזע שנ"ח).

9. גזע שס"ו. אפשר שהכוונה לרב פנחס משה חריף הנזכר בספר **”אנשי שם”**, גאוני ישראל, רבנים...משנת 1500-1890, לשלמה באבער, ירושלים (ד"צ ממהדורת קראקא תרנ"ה), תשכ"ח, ע' 161.

10. שם נכתב: **”...הצעיר פנחס משה חריף חונה פה ק"ק לבוב והגליל...”**. הרב משה חריף נזכר בספר **” איתן האזרחי”** וכך נכתב שם: **”...ובטיב גיטין הביא חיבור כ"י מהגאון פינחס משה חריף אשר חיבר בצוותא חדא עם הגאון מו"ה אברהם שרעמצייל בעל איתן האזרחי...”**. ספר איתן האזרחי, חלק ראשון מחיבור הגדול / אשר חיבר מוהר"ר אברהם הכהן ראפפורט, מלבוב בן הגאון ישראל יחיאל הכהן, שהיה אב"ד ור"מ דק"ק קראקא והגליל; והובא לבית הדפוס על ידי נכדו מוהר"ר אברהם, אב"ד דק"ק באהסלוב, והוסיף משלו בחידושי תורה בגמפ"ת ונקרא בשם קונטרס ירח האיתנים; בעריכה מחודשת באותיות מאירות עינים ובהגה מדוייקת בתוספת מ"מ, הערות וצינונים, מפתחות ותולדות המחבר, [העורך]: חיים יצחק פרוש, ירושלים תשע"ה.

11. ראה לעיל, בשל הפרשי השנים בין כהונתו של המהרש"ל בלובלין לבית תאריך פטירתו של ר' אברהם. אפשר, שהיה זה רב אחר מראשי הרבנים בלובלין שהציע את הרבנות לר' אברהם.

12. היא כוסמת.

בחנותו של ר' אברהם כדי לפרנס את משפחתו הענפה, כיוון שלא נטל שכר מקופת הקהל, ובשל כך, כינהו בשם קאשי".

בספר "נטעי נאמנה"¹³ מובאים בסימן ל"א הפרטים הבאים המתייחסים לר' אברהם: "אשת א"ז [אבי זקני] הרב הגאון הקדוש מ' [מורינו] יצחק האבד"ק האמבורג ז"ל, רייצא בת הרב הגביר מ' יעקב באב"ד מבראדי, בהרב הגאון מ' יצחק באב"ד בראדי בהג' [בן הגאון] בעריש, בהרב הגאון ר"ר העשיל ז"ל האבד"ק קראקא... חתן הגאון בעל מגיני שלמה¹⁴ זלה"ה ונכד הגאון מאור הגולה ר' אברהם קאשא זלה"ה האבד"ק לבוב".

עפ"י מקור נוסף¹⁵ "... תולדותיו ותולדות צאצאיו, אשר עליהם נמנים רבים מגדולי הדורות ומקדושי הדורות, בכללם ה"ברוך טעם"¹⁶ וצאצאיו, הרבנים הגאונים - אדמו"רי בית "גור" ו"צאנז" "התבואות שור"¹⁷... אדמורי בית "בעלזא", משפחת באב"ד¹⁸,... הגאון בעל "מנחת חינוך"¹⁹, ועוד. במקור זה ציין הכותב: "... עוד נמסר שבעיר לובלין היה ידוע עד לאחרונה מקום דירתו של רבי אברהם, וזכרו נערץ בקרבה לדורות..."

מקור נוסף העוסק בר' אברהם מצאנו בספר "לובלין : שטאט פון תורה, רבנות און חסידות"²⁰ בהערה על חיי המהרש"ל מציין המחבר (בע' 343) את ההערה הבאה (בידיש): "וועגן ר' אברהם מוכר ירקות אברהם קאשע, ... [תרגום שלי= בעניין וכו'] שהיה בלובלין לפני תקופת המהרש"ל ונפטר בשנת ש"ג ולא כפי שכתב החיד"א, שהמהרש"ל ביקש לפני מותו שימנו את ר' אברהם קאשע לרב העיר, אפשר שר' אברהם קאשע ור' אברהם מוכר ירקות היו שני אנשים שונים, שכן, ר' אברהם מוכר ירקות נפטר בשנת שמ"ג ומה שביקש המהרש"ל לפני מותו, שימנו את ר' אברהם לרב במקומו הוא ר' אברהם קאשי ולא ר' אברהם מוכר ירקות, שכן על המצבה של [ר' אברהם מוכר ירקות] חרות "בשנת ג"ש" חסרה כנראה אות אחת, והיא האות מ,

13. מאת מרדכי בן דוד צבי רובינשטיין, ס' נטעי נאמנה... מדובר בו ממשפחת ... גאוני ישראל ... עם קצת תולדות וקורות חייהם ושמות הספרים אשר חברו ... עד הרמ"א, מהר"ם מפאדווא, מהר"ם מטיקטין, מהר"ל מפראג וחכם צבי ז"ל ... והם מסתעפים עם עשרים משפחות רמות ... הורביץ, לנדא, ברז"פ, רוקח, באב"ד, תאומים, פרענקל, שור, שפירא וכדומה ... , ירושלים תרס"ט, 32 ד'.

14. הרב יהושע בן יוסף מקרקוב, ... חידושי הלכות על הש"ס... אמשטרדם תע"ה.

15. מקור אלקטרוני (גוגל) שכתב מתן שגב פרנק, ערך: ר' אברהם קאשי, יצאו מחלציו של ר' אברהם שושלות של חסידים.

16. ר' פרנקל-תאומים, ברוך, ברוך טעם... למברג 1841. שנות חייו: 1760-1828.

17. שור, אלכסנדר סנדר (1673-1737), ס' תבואות שור, זאלקווא תקכ"ו.

18. באב"ד = "בן אב בית דין", דהיינו בן הרב.

19. באבד, יוסף בן משה, (1801-1874) ס' מנחת חינוך, לעמבערג תרכ"ט.

20. נחמן שמן, לובלין... טאראנטע 1951.

דהיינו שנת "גשם" [=שמ"ג=1583], שאם לא כן, בוודאי היה חרות שנת ש"ג [1543]. לדעת המחבר נפטר ר' אברהם מוכר ירקות 31 שנים לפני המהרש"ל, כפי שהזכרנו לעיל, ולכן הוא סבור שמדובר בשתי דמויות שונות.

גם שלמה באבער (בובר) מעלה ספקות ביחס לשנת פטירתו של ר' אברהם מוכר ירקות. בהערה לספר "לקורות היהודים בלובלין"²¹ כותב הוא: "ר' אברהם נפטר בשנת ש"ג, אין להחליט שר' אברהם מוכר ירקות ור' אברהם קאשע אחד הם. גם מנוסח המצבה אין להחליט כי נפטר בשנת ש"ג כי חרות עליה ג"ש ולא ש"ג, רק בלי ספק נשמטה איזו אות מן ג' ש' ואולי היה חרות גש"ם לפ"ק, לכן אין להכריע יום המיתה. גם יכול להיות כי המצבה היא מאיש אחר והיה שמו אברהם בר' אושעי' ש"ץ, גם לא חרות עליו שום תואר אשר נותנים לרב העדה, רק "כמות ר' אברהם בר' אושעי' ש"ץ ז"ל"²².

בעל "שיח שרפי קודש"²³ כבר עמד על כך, וכתב שאינו בסמיכות ממש לרבי שכנא, אך לא רחוק, אולם ראה ב"חמדה גנוזה" ממה שסיפר הרב מזמיגרוד, (ח"ב עמ' ק-קב) שם נכתבה העובדה באריכות, "... ושנקבר סמוך לקברו של רבי אברהם מוכר ירקות שנתעלה להיות אב"ד לובלין (ראה שם הגדולים בערכו), לאשר רבי אברהם מוכר ירקות ביקש לפני פטירתו שיקברוהו סמוך לאביו שהיה איש פשוט כן שמקומו היה סמוך לגדר במקום לא מכובד. ובהיות שקבורת הרבי מלובלין היתה בלילה, לא הבחינו חברא קדישא במצבות רק בהיותה סמוך לגדר, עד שגמרו חפירת הקבר". יוצא מזה שלא אצל רבי שכנא נקבר הרבי מלובלין אלא אצל רבי אברהם מוכר ירקות.²⁴

בספר "חמדה גנוזה"²⁵ כך נכתב שם: "הצדיק רבי אברהם קאשי רב דלובלין שהיה איש קדוש וטהור ועכ"ז [ועניין כל זה] היה מונח אצל ה"פלויט" [=שער?] וכך מסופר: בימים שכיהן המהרש"ל כרב העיר לובלין, עמד אז תחת בית מדרשו חנות של רבי אברהם קאשי, ושמו נקרא ע"ש [על שם] עסקו שהוא בעצמו היה עושה קאשי²⁶ וגם היה רגיל למכור מעט ירקות, והיו קוראים אותו ג"כ [גם כן] רבי אברהם מוכר ירקות, וכל דבריו היו בצנעא ולא דיבר עם שום אדם. לילה אחד קם המהרש"ל ושמע שר' אברהם לומד סוגיא עמוקה מאד ומפרשה פירוש רחב... ושלה אחריו ושאל לו שאלה עמוקה בש"ס... והמהרש"ל היה מפלפל עמו ומצא בו קורת רוח. קודם

21. לעיל הערה 1, ע' 163.

22. אפשר שביקש הנפטר, לא לציין שום תואר בשל ענוותנותו ולכן אין זו הוכחה ברורה (כפי שנפטרים אחרים נהגו).

23. בני ברק תשמ"ט.

24. פורום אוצר החכמה (מקור אינטרנטי) על אודות הגאון רבי עזריאל "ראש הברזל" מלובלין.

25. ירושלים תשע"א.

26. כוסמת.

שנסתלק המהרש"ל לישיבה של מעלה ציוה לקהל שיקחו את רבי אברהם לרב כי אין כמוהו.... וענה לבקשתם שיקיימו ג' תנאים: א', שלא יתנו לו כלל פרס מהקהל [שכר]. ב', שלא יתנו לו מקום במזרח, רק יעמוד על מקומו הראשון אצל כותל המערב. ג', שלא יקראו אותו "מורה מורנו" והסכימו לדבריו. חשבו הקהל איך לקיים התנאים? אודות התנאי הראשון יש עצה, השמש של ביה"כ יקנה ממנו בכל יום בבוקר את הקאשי, שעשה בלילה וממילא ירוויח את החמשה "זעקלעך" [=שקיק] שלו... התנאי השני, שכל האנשים החשובים שהיה מקומם אצל כותל המזרח, יחליפו מקומם אצל כותל המערב, ויהיה כותל זה מקום חשוב. התנאי השלישי, התקינו שאנשי העיר החשובים יקראו סתם בשם "חבר" והוא [ר' אברהם] בשם מורנו. קודם שנתבקש לישיבה של מעלה ביקש לקיים רצונו שיקברו אותו סמוך לאביו, ולא יעשו אהל על קברו, ולא יכתבו על מצבתו הרבה.... וקברו אותו אצל אביו שם כדי לקיים רצונו"²⁷.

לפני מספר שנים נכתב מאמר על אישיותו של ר' אברהם מוכר ירקות בעיתון היומי "שערים", ואלו דבריו:

"רק לעתים רחוקות אנו נתקלים בהיסטוריה הישראלית המלאה תיאורים על אישים שנתגלו ונעלמו בבעלי כשרונות פנומנליים שאישיותם הצטיינה ברבגוניות כזאת כפי 'החזון איש'. זכורני, בהיותי בלובלין הראו לי מערה אחת על יד בית הכנסת המפורסם של המהרש"ל והצביעו עליה כמערתו של רבי אברהם מוכר ירקות, שנתקבל לאב"ד ור"מ בלובלין אחרי פטירתו של המהרש"ל ולפי דרישתו. כדרכם של צדיקים נסתרים כן היה דרכו של רבי אברהם. במערתו מאחורי בית הכנסת מכר ירקות, דבר לא היה לו עם אדם. אולם המהרש"ל הכיר בו כי שבילי הרקיע נהירין לו כשבילי לובלין ולגדולתו בש"ס ופוסקים אין דומה לו, לפיכך ציווה שרק הוא ימלא את מקומו. מובן, כי קהילת לובלין מילאה את צוואת רבם ורק בשבתו על כס הרבנות, הצטערו על שלא זכו ליהנות מאדם מופלא זה כי אם באחרית ימיו.²⁸" על המסורת, שר' אברהם מוכר ירקות נשא בשם 'קאשי' הובאה לידיעתי כך: "בברדיטשוב הייתה משפחה בשם 'קאשות', ולאחרונה התגלה כתב יד של אחד מראשי המשפחה שכותב כי הם צאצאים של רבי אברהם קאשי זה ונקראו בשמו. גם אני צאצא של רבי אברהם קאשי זה, כמו רבים אחרים, דרך חתנו רבי מאיר אשכנזי אביו של רבי יעקב תמר'לס מלובלין, זקנו של רבי שמחה הכהן רפאפורט מלובלין; וגם דרך בנו רבי יהודה לייבוש אבי המהר"ל השני, ומהם צאצאים לרוב".²⁹

27. ראו נוסח המצבה על קברו-לעיל. על דמותו של ר' אברהם מוכר ירקות כתב[?] ותירגם מידיש שמעון קאנגנער, "רבי אברהם מוכר ירקות" מחזיקי הדת-לבוב, יום ששי מנחם-אב תרס"ג, עמ' 2-3.

28. מאמר מאת דוד הלחמי, "איש החזון והמעשה", שערים, יון' ג' בכסלו תשי"ד, גליון 629.

29. ידיעה שהעביר לי הרב מתתיהו דייטש, מחבר הספר "מידות טיש", תש"פ.

הדמות השנייה הנושאת שם משפחה יוצא דופן הוא הרב אברהם עשרים וארבע.

בספר "אוצר הגדולים"³⁰ בכרך השני³¹ נזכר שמו, האם אכן זה היה שם משפחתו או שמא זהו כינוי בלבד? על כך יש כמה דעות. וכך מובא שם: "כתב בהקדמה לספר "לקט ישר"³² כי יש מקום במדינת וירטענבערג (Wuerttemberg)³³ נקרא פיעראונדצוואנציג האפ"ע [היינו חצר העשרים וארבע] ועל כי מוצאם של אבותיו ממקום זה נקרא עשרים וארבע, ועוד יש אומרים כי אחד מאבותיו וזקניו היה יודע כל המקרא כ"ד ספרים [24 ספרי הקודש] בעל-פה, לפיכך נקראו כל צאצאיו כן. ורבי אברהם היה הרב בפלורנצי³⁴ באיטליה בשנות ר-ר"ן לערך, והובא גם כן בתשובת מהרי"ק (סי' קע"ב)³⁵ ... בשנות שי"ן תי"ו היה אחד מרבני לבוב ר' יוחנן ב"ר דוד עשרים וארבע דיין ואב"ד שם בלבוב". הדברים שהובאו בספר "לקט ישר" (ח"ב) במבוא ליורה דעה, דף XVIII הם כדהלן: "ר' אברהם עשרים וארבע, רב דפינצי³⁶, כ"ה [כך הוא] במרי"ק³⁷ שרש קע"ב (ד"פ רע"ט ודף קצ"ט ע"א). ובאגרת שכתב ר' אליה קפסאל³⁸ אל הרב ר' יוסף ב"ר שלמה טאישטצק³⁹ נזכר רב אשכנזי ושמו ר' משה עשרים וארבע⁴⁰ כי לא היה לו יד זולת בעשרים וארבע [כלומר, כ"ד כתבי הקודש]. ובצדק העיר שם [ה' גרעץ]⁴¹ שאין בפירושו זה שום ממש ואין זה סבת קריאת השם גם לאחרים [הצאצאים]⁴². ואי לא דמסתפינא אמינא [אם לא הייתי

30. הכהן, נפתלי יעקב ספר אוצר הגדולים אלופי יעקב: כולל תולדות גדולי ישראל מתקופת הגאונים הראשונים... עד אחר השולחן הערוך... בני-ברק תשכ"ז-תשל"ל, 9 כ"ר.

31. דף קה, ערך תג.

32. יוסף בן משה, מיינשטר. ס' לקט ישר: כולל מנהגים פסקי הלכות ותשובות של רבו... בעל תרומת הדשן. ירושלים תשמ"ה, 2 חלקים.

33. דרום גרמניה.

34. היא פירנצה (Firenze-איטליה), ראה להלן עדות ע"כ בשו"ת מהרי"ק.

35. שו"ת מהרי"ק, ירושלים תשמ"ד.

36. דהיינו, כנ"ל בהערה 29.

37. צ"ל מהרי"ק = מורנו הרב רבי יוסף קולון, (1420?-1480) מחכמי ההלכה, יליד צרפת וכיהן כרב באיטליה.

38. קפסאלי (קפשאלי), אליהו בן אלקנה (1438?-1555) רב והיסטוריון פעל בקנדיאה- כרתים, מחבר הספר "סדר אליהו זוטא" ראו עליו: האנציקלופדיה העברית, כרך כ"ט, ע' 989-990.

39. (מאה ט"ז) רב ומקובל בסלוניקי, פעל בצפת בקרב המקובלים שם, ראו עליו: האנציקלופדיה העברית, כרך י"ח, ע' 610.

40. עליו ידובר להלן.

41. Graetz, Heinrich. Geschichte der Juden von den aeltesten Zeiten bis auf die Gegenwart, Leipzig 1863-1902. 11 vols

42. בהערה לכ"ר 8, ע' 453 מעיר גרץ "משמעות השם Vierundzwanzig אין הכוונה שהרב הנ"ל היה בקיא אך ורק בעשרים וארבעה ספרי הקודש, שכן מצאנו חכם בשם אברהם עשרים וארבע שחיבר ספר שאלות ותשובות.

ירא הייתי אומר] שזה הרב האשכנזי נקרא כן ע"ש [על שם] מקום מולדתו או דירתו מלפנים *Vierundzwanzig Hoefe, OA Oberndorf Wuerttemberg*⁴³.

מסתבר ששם המשפחה "עשרים וארבע" אכן מתועד⁴⁴. מצאנו אדם בשם ר' משה עשרים וארבע שהיה שליח דרבנן שנשלח מירושלים לתורכיה ולאיטליה לאסוף כספים עבור עניי ירושלים. מתי אירעה שליחות זאת? ר' משה נשלח לאסוף כספים יחד עם שליח נוסף ר' יוסף הדיין השליחות הייתה במאה ה-15 (רל"ג-1473)⁴⁵.

הרב משה היה מיוצאי אשכנז⁴⁶ חי בירושלים ובשנת ר"ל (1470) היה שליח קהל ירושלים לתפוצות הגולה לאסוף תרומות עבור עניי ירושלים. על כינויו עשרים וארבע חלוקות הדעות. יש אומרים "כי לא היה לו יד ושם זולת בעשרים וארבע"⁴⁷ על כך יצאו עוררים⁴⁸ לטענה הזאת יש פרכה. באיגרת-המלצה שנמסרה בידו לצורך שליחותו נאמר: "איש נודע במלחמתה של תורה וכל רז לא אניס ליה, די רוח אלהין קדישין ביה ונהירו ושכלתנו וחכמתא יתירא השתכחת ביה". כך לא היו ממליצים על אדם שבקיא אך ורק בכתבי הקודש⁴⁹. ומוסיף בעל "אוצר הגדולים": "... והרואה יראה כי כל זה הוא מנרגנות של מתנגדים כי היה רב גדול בתורה ולא לחנם הרהיב עוז לדרוש בבית הכנסת בימי הגדול הר"א מזרחי ז"ל..."⁵⁰.

מקור נוסף המאשש את שם משפחתו, מצאנו בהגהות שנכתב לפירוש אבן עזרא (כתב-יד) "ואני הקטן משה עשרים וארבע האיש ירושלים", ובסוף אותו כתב-יד נמצא שטר מכירה שבו מעיד המוכר: "אני רפאל ב"ר שלמה מכרתי זה... למהר"ר משה עשרים וארבע". עדות נוספת על קיומו של שם המשפחה נמצא בכתב-יד שהועתק (או חובר) בידי ר' משה עשרים וארבע. הכוונה לספר "דאס שמואל-בוך" אפוס ביהודית-אשכנזית (יידיש) על יסוד ספר שמואל. וכך נכתב בסוף הספר (הקולופון): "משה עשרים וארבע בין איך גענאנט, איך האב דאס בוך געמאכט מיט מיינער האנט" [משה עשרים וארבע שמי, בידי עשיתי את הספר הזה]⁵¹, לא ברור מדבריו אם הוא מחבר הספר, או שהעתיקו.

43. באיזור Baden – WUERTEMBERG דרום גרמניה קיימת עיירה בשם Oberndorf am Neckar כפי שציין גרץ אך לא הצלחתי לאשש את שם הרחוב.

44. כך כתוב במדרש תנחומא פרשת כי תשא סי' ט"ז: "אמר ר' שמעון בן לקיש, מה הכלה הזו מקושטת בעשרים וארבעה מיני תכשיטין כך תלמיד חכם צריך להיות פיקח וזריז בעשרים וארבע ספרים".

45. א. יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשס"ב, ע' 213-214.

46. אוצר הגדולים, דף רצ"ט, ערך ת"צ. וראו דבריו של: הימן הירושלמי, גוילים, מאה סיפורי אגדה, תל-אביב תש"ב, ע' מח-נא, על "רבי משה עשרים וארבע".

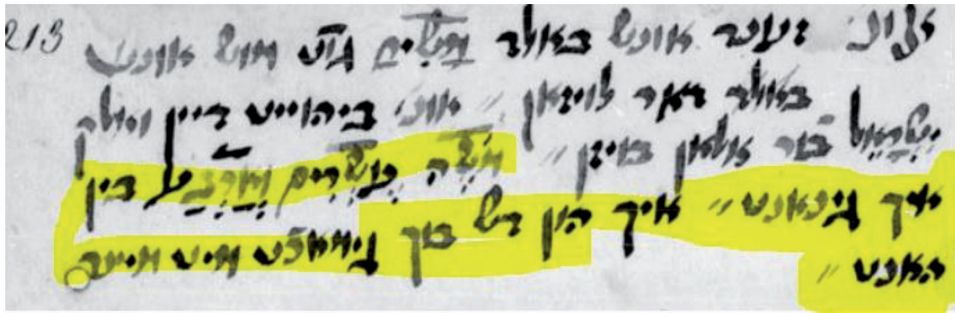
47. כלומר, שהיה בקיא בעשרים וארבעה כתבי הקודש.

48. גרץ, לעיל הערה 40.

49. הציטוט עפ"י יערי, לעיל הערה 44, ע' 214.

50. אוצר הגדולים, כרך ו' ערך ת"צ.

51. כתב-יד הספרייה הלאומית בפריס, מס' 92.

על היותו "שליח דרבנן" עבור היישוב היהודי בירושלים ידוע משני מקורות נוספים, האחד, אגרת שכתב ר' אליהו קפסאלי מקנדיאה⁵² אל ר' יוסף טאיטאצק⁵³, ובה תיאר את המחלוקת שבין קרובו ר' משה קפשסלי הרב בקושטא ובין השליח⁵⁴. כן מובא שמו בפנקסו של ר' מיכאל ב"ר שבתי בלבוב⁵⁵. ר' משה היה בשליחות בקנדיאה בשנת רל"ד (1474) ושם נתן לו ר' מיכאל בלבו אגרת המלצה לשאר קהילות. מקנדיאה יצא השליח לקושטא ושם התגלתה מחלוקת בינו לבין ר' משה קפסאלי המרא דאתרא⁵⁶, על רקע המלחמה בין עות'מאנים לממלוכים. ר' משה עשרים וארבע המשיך את שליחותו לאיטליה מן העולה מהעדויות הללו, אכן היה אדם שחי ופעל בשם המשפחה "עשרים וארבע".

מובא בספר "קונטרס אוצר הידיעות, לקט ידיעות מעניינות שהובאו במדרשים ובש"ס ובראשונים ואחרונים"⁵⁷, שם משפחתו לפי ידיעותיו בנ"ך: בהקדמת "לקט יושר" הביא את רבי אברהם עשרים וארבע, "ושם עשרים וארבע היה, כי אחד מאבותיו וזקניו היה יודע כל המקרא כ"ד ספרים בעל פה, לפיכך כל משפחתו נתנו שמם 'עשרים וארבע' על ידיעותיו".

שלמה רוזאניס בספרו "דברי ימי ישראל בתוגרמה"⁵⁸ מוסר את הפרטים הבאים: "מצב היהודים בארץ-ישראל היה בימים ההם ברע מאד ובשפל המדרגה, ותחת אשר ישבו בה לפנים שלוש מאות בעלי בתים, לא נשארו בה עתה כי אם שבעים איש

52. ראו הערה 37, ועוד: בספר "אור החיים", חכמי ישראל וספריהם, מאת הרב חיים מיכל, ירושלים תשכ"ה (ד"צ מהד' פראנקפורט א.מ. תרנ"א) סימן 361.

53. רב ומקובל בסלוניקי, (מאה ט"ז).

54. על עניין זה ראו: יערי "שלוחי ארץ ישראל", ע' 214. וכן: א.ח. פריימן, "שליחים ועולים; תעודות מקנדיאה מן המאה החמש-עשרה לסה"נ". ציון א (תרצ"ו) 185-207.

55. חי ופעל בקנדיאה במאה הט"ז. עליו ראו מאמרי: "היהודים באיי הים התיכון המזרחי כספקי ספרים". עלי ספר כ"א (תש"ע) ע' 79-80.

56. רב ודיין בקושטא (1420-1496)

57. ירושלים תש"ע, כרך שביעי, בעניני אבות ובנים, ע' 111-112.

58. תל-אביב תר"ץ, חלק א', ע' 44-45.

מדלת העם אשר חיו במצוקה... על כן הוכרחו לשלוח שליח בתפוצות לצבור נדבות לעניי ישראל. שם השליח מוזר מאד "משה עשרים וארבע", על כי לא ידע דבר חוץ מכתבי הקודש העשרים וארבע". ובהמשך נכתב: "בראשונה בא לקושטנדינא ויבקש מאת הרב משה קפסאלי להיות לו לעזר... אך בעת ההיא היתה שעת חירום בין תוגרמה⁵⁹ ומצרים... והרב היה ירא מהשלטונות להוציא כספים מארצו, לכן לא עזר לו... לכן לא שתו ליבם לדברי עשרים וארבע ולא קיבץ מאומה..."⁶⁰. פריימן במאמרו (הערה 53) מציין "יש דורשם לגנאי כי לא היה לו יד זולת בעשרים וארבע [כתבי הקודש], אולם מתברר שר' אברהם היה תלמיד חכם גם בענפי תורה אחרים". פריימן במאמרו פרסם שתי תעודות כדי לסייע לו באיסוף כספים עבור יהודי ירושלים⁶¹.

תעודה א (במאמר ז') וזה לשון התעודה: "וזה עשיתי להר"ר משה אשכנזי עשרים וארבע שליח ירושלים ת"ו למה שמהר"ר משה אשכנזי... איש נודע במעלות ומדות במלחמתה של תורה וכל רז לא אניס ליה ... באגרתא די מסרו בידוהי אחשדרפניא סגניא ופחותא ... הנני נופל על פני כל אחי ארצה מיכאל [בלבן]"⁶².

מקור נוסף ובו נזכר בפירוש רבי אברהם עשרים וארבע מצאנו בקטלוג של ספרים נדירים⁶³. בתוך הספר נזכר בפירוש שרבי אברהם עשרים וארבע איש ירושלים בשנת רל"ח (1478)... והוא נודע במחלוקת שבין מהרי"ק לר' משה קפסאלי....".

תעודה ב (במאמר ח). "גם זה עשיתי להר"א משה אשכנזי⁶⁴ עשרים וארבע... ששלחו לו מירושלים תוב"ב איך הרסו בית כנסת שהיה שם בחדש שנת הרל"ה... אקרא אליכם אישים קדושים החרדים לשמוע דבר ה' לחזות בנועמו... דרשו את שלום העיר ... ואלוקי ישראל יזכה אתכם בבנין אריאל... מיכאל בלא"א [בן לאדוני אבי] שבתי הכהן [בלבן] זלה"ה".

59. תורכיה.

60. המשך המעשה ראו במקור הנזכר.

61. הערה 53.

62. ע' 199.

63. רשימה מספרים העומדים להימכר אצל L. Fraenkel ו D. Schager הוסייעטין תרס"ב-תרע"ד. סימנו באוסף שלום: R 14399, פרטים נוספים ראו שם.

64. לכאורה שמו אשכנזי, אולם הכוונה שהיה מיוצאי אשכנז, אך שמו עשרים וארבע כפי שראינו במקורות השונים.

מקור נוסף הוא מתוך הספר "שאלות ותשובות מהריק" סימן קעא.⁶⁵

וכיו ביניהם עמנו סבלנות גם כן והיו לפני רבנים מפייג"ח וקבלה גפ
כלא ידוע הוא שזה לא היה מכח פסק דין אלא מכח פשרה שנחרטו שני
החלקים וכן כתב אלי הרב אשר שם ועל פיו נעשה מה שנעשה כלא הוא
מהר"ר אברהם עשרים וארבע יג"ו ולשון כתבו ירח"ו הרח"ה בשולי כתבי זה
אזם באזם ומבאר בו שלא ירדו לפסוק כדין כלן ועוד דאפילו היו יורדין

סיכום

העולה מהתעודות והעדויות השונות, שאכן השם "עשרים וארבע" היה שם משפחתו של האיש, רק נחלקו הדעות על משמעות השם. האם בא לציין את ידיעותיו בכתבי הקודש, או שהשם מעיד על מוצא משפחתו. ואילו השם "מוכר ירקות" הוא כינוי בעלמא, ועל פי עדויות שמו היה קאשי או קאשא כפי שחשפנו.

65. שו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים. ירושלים תשמ"ד.